

Sygn. akt V CSK 295/18

POSTANOWIENIE

Dnia 13 czerwca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Grela (przewodniczący)

SSN Małgorzata Manowska

SSN Joanna Misztal-Konecka (sprawozdawca)

Protokolant Barbara Kryszkiewicz

w sprawie z powództwa M. P. i A. P.

przeciwko [...] Towarzystwu Ubezpieczeń Spółce Akcyjnej [...] w W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 13 czerwca 2019 r.,

skargi kasacyjnej powodów

od postanowienia Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 27 lutego 2018 r., sygn. akt V ACa [...],

uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w [...], pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

1. A. P. i M. P. w pozwie przeciwko [...] Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. [...] w W. domagali się zasądzenia kwot po 100 000 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 28 lutego 2014 r. oraz zasądzenia kosztów procesu. Kwot tych domagali się jako zadośćuczynienia w związku ze śmiercią ich matki w dniu 10 maja 2004 r. poniesioną w wypadku drogowym, którego sprawca korzysta z ochrony ubezpieczeniowej w pozwanym towarzystwie.

Pozwane towarzystwo domagało się oddalenia powództwa, podnosząc, że w związku ze śmiercią matki powodów zapadło orzeczenie zasądające na rzecz powodów po 25 000 zł tytułem odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 K.c. za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej, które uwzględniało również krzywdę będącą skutkiem śmierci matki.

2. Wyrokiem z 15 grudnia 2016 r. Sąd Okręgowy w G. zasądził od pozwanej na rzecz każdego z powodów kwoty po 100 000 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 28 lutego 2014 r. oraz rozstrzygnął o kosztach procesu i nieuiszczonych kosztach sądowych.

3. Postanowieniem z 27 lutego 2018 r. Sąd Apelacyjny w [...], na skutek apelacji pozwanej od wyroku Sądu Okręgowego w G. z 15 grudnia 2016 r.:

1. uchylił zaskarżony wyrok:

- w punkcie 1 ponad zasądzoną tam kwotę 40 000 zł z odsetkami od tej kwoty i w tym zakresie odrzucił pozew,

- w punkcie 2 ponad zasądzoną tam kwotę 40 000 zł z odsetkami od tej kwoty i w tym zakresie odrzucił pozew;

2. zmienił zaskarżony wyrok:

- w punkcie 3 w ten sposób, że zasądził od pozwanej na rzecz każdego z powodów kwoty po 484,91 zł tytułem kosztów procesu,

- w punkcie 4 w ten sposób, że nakazał pobrać na rzecz Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego w G.) od:

a) pozwanej kwotę 318,80 zł,

b) powoda M. P. kwotę 239,11 zł,

c) powódki A. P. kwotę 239,11 zł tytułem nieuiszczonych kosztów sądowych;

3. zasądził od każdego z powodów na rzecz pozwanej kwoty po 7 050 zł tytułem kosztów postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego dotyczące zaistniałego w dniu 10 maja 2004 r. wypadku komunikacyjnego, w którym śmierć poniosła E. P., co do podstawy odpowiedzialności pozwanego zakładu ubezpieczeń za skutki tego zdarzenia, jak też co do relacji łączących zmarłą z powodami i skutków tragicznej śmierci matki dla całej rodziny. Wskazał też, że w grudniu 2004 r. powodowie wytoczyli powództwo przeciwko towarzystwu ubezpieczeń o zapłatę na rzecz każdego z nich po 20 000 zł z ustawowymi odsetkami od 7 grudnia 2004 r. tytułem pogorszenia sytuacji życiowej i majątkowej z powodu śmierci matki. Sąd Rejonowy w Z. wyrokiem z 27 lipca 2006 r. zasądził na rzecz M. P. kwotę 18 000 zł z ustawowymi odsetkami od 7 grudnia 2004 r., na rzecz A. P. kwotę 10 000 zł z odsetkami od 7 grudnia 2004 r. oraz koszty procesu, oddalił powództwo w pozostałej części. Przy zasądzaniu powyższego roszczenia Sąd Rejonowy uwzględnił dobrowolnie wypłacone powodom odszkodowanie za pogorszenie sytuacji życiowej po 15 000 zł na rzecz każdego z nich.

4. W ocenie Sądu Apelacyjnego, niezależnie od stanowisk stron, niezbędne jest uwzględnienie, że w sprawie zachodzi podstawa do odrzucenia pozwu. Powołując się na art. 199 § 1 pkt 2 K.p.c. oraz art. 366 K.p.c., wskazał, że w niniejszej sprawie tożsamość stron i żądań nie budziła wątpliwości. Co do podstawy sporu zauważył, że w pozwie inicjującym sprawę I C [...] Sądu Rejonowego w Z., której przedmiotem było odszkodowanie za pogorszenie sytuacji życiowej i majątkowej z powodu śmierci matki, powodowie powołali się na utratę dochodów zmarłej, utratę stabilizacji warunków życiowych, brak realnego ich polepszenia w przyszłości, a nadto na cierpienie, ból, poczucie osamotnienia, bezradność, brak wsparcia osoby najbliższej, wstrząs psychiczny, które towarzyszą i jeszcze przez długi czas będą towarzyszyły powodom na skutek tragicznej śmierci matki. Żądanie pozwu Sąd Rejonowy ocenił według dyspozycji art. 446 § 3 K.c., przy czym zaznaczył, że w zakres odszkodowania wchodzi uczucie osamotnienia,

trudności życiowe dziecka pozbawionego troski i opieki matki, osłabienie energii życiowej, doznanie silnego wstrząsu psychicznego. Sąd Rejonowy przy wzięciu wysokości odszkodowania wziął pod uwagę silną więź, jaka łączyła matkę z dziećmi, znaczne cierpienie powodów po jej śmierci, uczucie smutku, tęsknoty i przygnębienia, izolację od ludzi, poczucie bezradności, zmiany w zachowaniu, a w końcu również wysokość uszczerbku na zdrowiu. Wszystkie te skutki niemajątkowe, jakie wywołała śmierć matki powodów stały się elementem przyznanych na podstawie art. 446 § 3 K.c. odszkodowań.

Sąd Apelacyjny wskazał, że, porównując podstawę sporu obu postępowań, należało uznać, że jest ona tożsama, choć zastosowana norma prawna uwzględnienia żądań powodów była różna. Związane to było z ewolucją oceny prawnej, na jakiej pokrzywdzony mógł dochodzić zadośćuczynienia za śmierć osoby najbliższej w okresie przed wprowadzeniem art. 446 § 4 K.c. Powodowie domagają się po raz wtóry pokrycia ich krzywdy niemajątkowej, jaką ponieśli na skutek śmierci matki, powołując się na te same okoliczności faktyczne, które były już przedmiotem postępowania sądowego. To zaś w ocenie Sądu Apelacyjnego prowadziło do wniosku, że zachodzi przeszkoda formalna do wniesienia ponownego pozwu pomiędzy tymi samymi stronami w sprawie, która została już prawomocnie osądzona. A to z kolei uzasadniało jego odrzucenie na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 K.p.c.

Stosownie do tych konstatacji prawnych Sąd Apelacyjny w części zaskarżonej przez pozwanego zaskarżony wyrok w pkt 1 i 2 uchylił, a pozew w tym zakresie odrzucił w myśl art. 386 § 3 k.p.c., rozstrzygając również stosownie do wyniku postępowania o kosztach procesu i nieuiszczonych kosztach sądowych.

5. Od postanowienia Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wywiedli powodowie, zaskarżając je w całości. Z jednej strony zarzucili naruszenie przepisów prawa materialnego - art. 448 K.c. w zw. z art. 24 § 1 K.c. w zw. z art. 446 § 3 K.c., z drugiej zaś przepisów prawa procesowego - art. 199 § 1 pkt 2 K.p.c. w zw. z art. 366 K.p.c. i w zw. z art. 379 pkt 3 K.p.c. Domagali się uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jak też zasądzenia zwrotu kosztów postępowania.

6. W odpowiedzi na skargę kasacyjną strona pozwana domagała się jej oddalenia i zasądzenia od każdego z powodów na rzecz pozwanego Towarzystwa zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego określonych w normach przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

7. Przed szczegółowym odniesieniem się do zarzutów dotyczących braku tożsamości roszczeń – zasądzonego w 2006 r. na podstawie art. 446 § 3 K.c. oraz dochodzonego w niniejszej sprawie na podstawie art. 24 K.c. w zw. z art. 448 K.c. – należy odnieść się do zarzutów skargi kasacyjnej, które akcentują, że na skutek częściowego jedynie zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji, wydanie postanowienia o odrzuceniu pozwu prowadzi do funkcjonowania w obrocie prawnym zarówno wyroku Sądu Rejonowego w Z. zasądzającego na rzecz powodów - zgodnie z oceną Sądu Apelacyjnego w [...] - zadośćuczynienie za krzywdę w związku ze śmierci matki, jak też wyroku Sądu Okręgowego w G. zasądzającego na rzecz powodów kwoty po 40 000 zł tytułem zadośćuczynienia na podstawie art. 448 K.c. w zw. z art. 24 K.c. wraz z postanowieniem Sądu Apelacyjnego w [...] odrzucającym pozew powyżej tych kwot z uwagi na powagę rzeczy osądzonej.

Należy zgodzić się ze skarżącym, że nie jest to sytuacja pożądana, jednakże możliwość funkcjonowania w obrocie prawnym orzeczeń wydanych w warunkach nieważności postępowania jest konsekwencją decyzji ustawodawcy co do określenia zakresu kognicji sądu drugiej instancji. Zgodnie z art. 378 § 1 K.p.c. sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach apelacji; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Wprost zatem wskazano, że zaistnienie nieważności brane jest pod uwagę tylko w granicach zaskarżenia; poza tymi granicami orzeczenie uzyskuje walor prawomocności, choćby było dotknięte tak poważną wadą procesową jak nieważność postępowania.

Oznacza to zatem, że niezaskarżenie przez żadną ze stron części orzeczenia wydanego wbrew przeszkodzie powagi rzeczy osądzonej nie prowadzi do usunięcia obowiązku uwzględnienia przez sąd drugiej instancji z urzędu nieważności postępowania w granicach zaskarżenia.

8. Zasluguja natomiast na uwzględnienie pozostałe zarzuty apelacji, przy czym w niniejszej sprawie niezbędne jest rozpoczęcie analizy od zarzutów naruszenia prawa materialnego.

E. P. zginęła w wypadku komunikacyjnym w dniu 10 maja 2004 r., a więc w okresie poprzedzającym dodanie do art. 446 K.c. paragrafu 4 tego przepisu przewidującego możliwość przyznania najbliższym członkom rodziny zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę doznaną w wyniku śmierci członka rodziny.

Z uwagi na przedmiot zarzutów kasacyjnych należy jedynie odnotować, że utrwalone jest w orzecnictwie Sądu Najwyższego stanowisko, iż spowodowanie śmierci osoby bliskiej może stanowić naruszenie dobra osobistego członków rodziny zmarłego w postaci szczególnej więzi rodzinnej i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 K.c., jeżeli śmierć nastąpiła na skutek deliktu, który miał miejsce przed dniem 3 sierpnia 2008 r. (np. wyrok Sądu Najwyższego z 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010/C/91; uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, OSNC-ZD 2011/B/42; wyrok Sądu Najwyższego z 25 maja 2011 r., II CSK 537/10, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2011 r., I CSK 621/10, niepubl.; uchwała Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012/1/10; wyrok Sądu Najwyższego z 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC-ZDA 2011/B/44).

Nie może budzić wątpliwości, że roszczenie o zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnej przyznawane na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 K.c. jest rodzajowo i normatywnie odmienne od roszczenia zmierzającego do naprawienia szkody majątkowej, opartego na art. 446 § 3 K.c. Zadośćuczynienie jest oderwane od sytuacji majątkowej pokrzywdzonego oraz od konsekwencji, jakie śmierć osoby bliskiej powoduje w szeroko rozumianej sferze interesów majątkowych powoda; ma na celu złagodzenie cierpienia psychicznego wywołanego śmiercią osoby najbliższej, traumatycznych przeżyć z nią związanych oraz ułatwienie przystosowania się do zmienionej sytuacji życiowej. Przewidziane w art. 446 § 3 K.c. odszkodowanie obejmuje natomiast szeroko pojęte szkody majątkowe, często nieuchwytne lub trudne do precyzyjnego wyliczenia, prowadzące do znacznego

pogorszenia sytuacji życiowej osoby najbliższej. Ocena znacznego pogorszenia sytuacji życiowej zależy od rozmiarów ujemnych następstw natury majątkowej, zarówno już istniejących, jak i dających się przewidzieć, w świetle zasad doświadczenia życiowego, w przyszłości, z uwzględnieniem stanu zdrowia osoby uprawnionej, jej wieku, warunków i trudności życiowych, stosunków rodzinnych i majątkowych. Istotne jest również porównanie tej sytuacji ze stanem, w jakim uprawniony znajdowałby się, gdyby nie doszło do śmierci osoby bliskiej. W judykaturze i doktrynie ukształtowało się stanowisko, że chociaż należy przy zasądzaniu tego odszkodowania uwzględniać całokształt okoliczności wpływających na sytuację życiową najbliższych zmarłego, to jednak kompensata ta ma służyć naprawieniu szkody majątkowej. Podstawą przyznania odszkodowania z art. 446 § 3 K.c. jest „znaczne pogorszenie sytuacji życiowej”, a więc nie tylko obecnej sytuacji materialnej, lecz także utrata realnej możliwości polepszenia materialnych warunków życia i realizacji planów życiowych w przyszłości (np. wyrok Sądu Najwyższego z 3 czerwca 2011 r., III CSK 279/10, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 20 sierpnia 2015 r., II CSK 594/14, niepubl.).

Przed wprowadzeniem do Kodeksu cywilnego art. 446 § 4 K.c., Sąd Najwyższy, istotnie dokonywał w niektórych orzeczeniach rozszerzającej wykładni art. 446 § 3 K.c. przyjmując, że zakres znacznego pogorszenia sytuacji życiowej, o którym jest mowa w tym przepisie obejmuje także niekorzystne zmiany w sferze dóbr niemajątkowych najbliższych członków rodziny osoby zmarłej (np. wyrok Sądu Najwyższego z 15 października 2002 r., II CKN 985/00, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 25 lutego 2004 r., II CK 17/03, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 30 czerwca 2004 r., IV CK 445/03, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 2007 r., V CSK 459/06, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 3 lipca 2008 r., IV CSK 113/08, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 16 października 2008 r., III CSK 143/08, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC 2011/B/44). Pogląd ten stracił na aktualności wobec wprowadzenia art. 446 § 4 K.c. i obecnie nie ma już wątpliwości, że odszkodowanie przewidziane w art. 446 § 3 K.c. kompensuje wyłącznie majątkowe negatywne następstwa śmierci osoby bliskiej.

Oznacza to zatem, że brak podstaw do utożsamiania przyznanego przed 3 sierpnia 2008 r. odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej z zadośćuczynieniem za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej, nawet jeżeli krzywda powoda została pośrednio uwzględniona przy ustaleniu wysokości odszkodowania jako czynnik zwiększenia zakresu szkody majątkowej (tak zwłaszcza uzasadnienie projektu nowelizacji; Druk sejmowy Sejmu VI kadencji Nr 81). Skoro tak, wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego, co do zasady możliwe było zasądzenie, na podstawie art. 448 K.c., zadośćuczynienia pieniężnego niezależnie od odszkodowania zasądzonego na podstawie art. 446 § 1-3 K.c.

9. W istocie konsekwencją poglądu co do tożsamości roszczeń zasądzonych na podstawie art. 446 § 3 K.c. i na podstawie art. 448 K.c. w zw. z art. 24 § 1 K.c. jest naruszenie przepisów postępowania, które wyraziło się w odrzuceniu pozwu.

Zgodnie z art. 366 K.p.c. wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. Z powagi rzeczy osądzonej korzysta osądzenie sprawy, a kwestia czy granice osądzenia ustalić można na podstawie samej sentencji czy też niezbędne jest sięgnięcie do uzasadnienia orzeczenia stanowi jedynie problem otworzenia granic *res iudicata* (wyrok Sądu Najwyższego z 21 maja 2004 r., V CK 528/03, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 13 października 2005 r., I CK 217/05, niepubl.).

Granice powagi rzeczy osądzonej są zakreslane przez elementy przedmiotowe (podstawę sporu i przedmiot rozstrzygnięcia) i podmiotowe (strony). W realiach niniejszej sprawy ewentualna tożsamość podmiotowa pozostaje poza sporem, stąd wystarczające jest odniesienie się do elementów przedmiotowych. Podstawę sporu określa przede wszystkim powód w pozwie albo w piśmie zmieniającym powództwo, jak też kształtuje ją zakres obowiązkowego orzekania przez sąd z urzędu oraz zarzuty merytoryczne pozwanego. Natomiast tożsamość podstawy sporu występuje, gdy tożsame jest żądanie i jego podstawa faktyczna (postanowienie Sądu Najwyższego z 3 lutego 2010 r., II CSK 414/09, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 15 listopada 2012 r., V CSK 515/11, niepubl.).

Podstawowe znaczenie dla określenia zakresu powagi rzeczy osądzonej ma przedmiot rozstrzygnięcia. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażono

zasługujące na aprobatę stanowisko, że przedmiot rozstrzygnięcia obejmuje także podstawę prawną i faktyczną rozstrzygnięcia (wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2007 r., I CSK 479/06, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 6 marca 2008 r., II UK 144/07, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z 15 listopada 2012 r., V CSK 515/11, niepubl.; uchwała Sądu Najwyższego z 21 listopada 2013 r., III CZP 67/13, OSNC 2014/7-8/73; postanowienie Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 2015 r., IV CSK 434/14, niepubl.). Pozwala to podkreślić, że niewątpliwie w sprawie Sądu Rejonowego w Z. zakończonej wyrokiem z 27 lipca 2006 r. powodowie dochodzili odszkodowania z tytułu pogorszenia sytuacji życiowej, zaś w sprawie niniejszej dochodzą zadośćuczynienia z tytułu naruszenia dóbr osobistych. Brak zatem tożsamości przedmiotu rozstrzygnięcia.

10. Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. orzekł jak w sentencji.

aw

aj